

p

pólusok ■■■
folyóirat

2020. I. évfolyam, 2. szám

Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék
Pécsi Tudományegyetem

HAMERLI PETRA¹

NEOFASIZMUS OLASZORSZÁGBAN?

A FASIZMUSTÓL A FRATELLI D'ITALIÁIG

ABSZTRAKT

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a fasizmus ideológiája, amely a huszadik század első felében hosszú ideig (1922–1943) meghatározta Olaszország politikai berendezkedését, az utóbbi évtizedekben és napjainkban hogyan él tovább. A neofasiszta mozgalmak már az I. Olasz Köztársaság kikiáltását (1946) követően, a Movimento Sociale Italiano (MSI) megalapításával megjelentek. Az MSI-nek több utódpartja is alakult az 1990-es években, amelyek közül a legjelentősebb a Gianfranco Fini által alapított Alleanza Nazionale (1995), amely 2009-ben egyesült a Silvio Berlusconi által vezetett Forza Italiával (Popolo della Libertà). Ennek feloszlása során a kilépő tagok megalapították a napjainkban is aktív Fratelli d'Italia – Alleanza Nazionale elnevezésű pártot, amelynek elnöke Giorgia Meloni. A tanulmány röviden bemutatja az említett pártok főbb elveit, majd azt a kérdést állítja középpontjába, hogy vajon a Fratelli d'Italia programját tekintve mennyiben tekinthető neofasiszta pártnak?

Kulcsszavak: *neofasizmus, fasizmus ideológiája, olasz belpolitika, olasz pártok*

Bevezetés

A 2020. szeptember 21-én tartott olasz regionális választások előtt két hónappal, 2020 júliusában a népszerű *L'Espresso*² elnevezésű hetilap internetes portálja „Elezioni, quanti nostalgici del Duce nelle liste di Fratelli d'Italia” – „Választások:

---

¹ Egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék

DOI: 10.15170/PSK.2020.01.02.02

² A *L'Espresso* című hetilap 1955-ös megjelenése óta Olaszország egyik legnépszerűbb hetilapja. Alapítója Eugenio Scalfari volt, aki Olaszország második (az *Il Corriere della Sera* után) legjelentősebb napilapját, a *La Repubblica*t is megalapította. A két baloldali kötődésű újság között mindmáig szoros együttműködés áll fenn.

mennyien vannak a Fratelli d'Italia listáján, akik nosztalgiát éreznek a Duce iránt” – címmel közölt provokatív írást. A cikk azt fejtegeti, hogy a nevezett párt színeiben induló képviselő-jelöltek némelyike nyilvános szereplései alkalmával előszeretettel használ olyan szlogeneket, kifejezéseket, mint a „Dio, Patria e Famiglia” („Isten, Haza, Család”), vagy a „Me ne frego” (szalonképes fordításban: „Teszek rá”), amelyeket a Benito Mussolini által vezetett fasizmus idejéből ismerünk (Quanti nostalgici del Duce).

Vajon a Fratelli d'Italia, amely az utóbbi években erősödni látszik – míg a párt az 2018-as parlamenti megmérettetésén 471 746 szavazatot gyűjtött, addig a 2019-es európai 615 465, a 2020-as regionális választás pedig 951 287 voksot hozott (Elezioni regionali, cresce solo Fratelli d'Italia) – valóban neofasisztának tekinthető? Egyáltalán, az Olasz Szociális (Salò-i) Köztársaság bukását (1945) követően neofasiszta jelzővel illetett pártok valóban követték-e a fasizmus (1922–1943/1945) világnézetét?

Írásomban ezeket a kérdéseket kívánom megválaszolni. Ehhez elengedhetetlen, hogy először röviden összefoglaljam a fasizmus eszmerendszerének legfőbb pontjait, majd ezt követően ismertetem azoknak a pártoknak a nézeteit, amelyeket neofasisztaként tartottak, tartanak számon. Ennek során a Movimento Sociale Italiano (MSI), a Movimento Sociale Italiano – Destra Nazionale (MSI-DN), az Alleanza Nazionale, a Movimento Sociale Fiamma Tricolore és a Fratelli d'Italia kerülnek bemutatásra. Ehhez a rendelkezésre álló szakirodalmon³ túl a pártok programjait, valamint interneten megjelent cikkeket használtam fel.

A fasizmus ideológiájának főbb pontjai

1919. március 23-án, a milánói San Sepolcro téren olyan történelmi pillanatra került sor, amely hosszú évekre, évtizedekre meghatározta Olaszország sorsát és politikai berendezkedését: Benito Mussolini felhívása nyomán, amelyet márciusban tett közzé az általa szerkesztett *Il Popolo d'Italia* című lapban, megalakult *Fascio di Combattimento* (Harci Fascio – harci alakulat), amely regionális

---

³ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a fasizmus továbbélésének kérdéséről több olyan monográfia is született Olaszországban, amelyeket a Covid-19 okozta járványügyi válsághelyzet miatti utazási korlátozások következtében nem nyílt lehetőségem megszerezni, felhasználni. Ebből következően jelen írásomat inkább témafelvetésnek szánom, amelynek részletekbe menő vizsgálatát a járvány elmúltával tervezem.

szinten szerveződő csoportokból állt.⁴ Ezek az alakulatok ideológiailag meglehetősen heterogének, és – annak ellenére, hogy a belőlük szerveződő, 1921-ben alapított *Partito Nazionale Fascista* (Nemzeti Fasiszta Párt) szélsőjobboldalinak számított – többnyire baloldaliak voltak, amelyek közös célja Olaszország érdekeinek védelme, a főként szociális reformok megvalósítása, és az addigi politikai élet gyökeres átalakítása volt. A párt vezetője Benito Mussolini lett, akit III. Viktor Emánuel király 1922-ben nevezett ki miniszterelnökké. Mussolini néhány hónappal később kezdeményezte a Fasiszta Nagytanács (Gran Consiglio del Fascismo) megalakítását, azzal a céllal, hogy a pártnak legyen egy olyan testülete, amely döntéseivel nyomást gyakorolhat az állami fórumokra. Ezzel együtt Mussolini egy olyan fegyveres testület létrehozását is előírta, amelynek tagjai nem a királyra, hanem a kormányfőre tesznek esküt, ez volt az Önkéntes Nemzetbiztonsági Milícia (*Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale*) (Ormos, 2019: 169–177). Ezek voltak az első lépések az egypártrendszer kiépítéséhez, amelyet Mussolininak 1925 januárjára sikerült kiviteleznie (De Felice, 1966).

Ami a fasizmus elveit illeti, közülük a jelen, rövid tanulmányban csak azoknak a pontoknak az említésére szorítok, amelyek valamilyen formában a neofasiztának tartott pártok programjaiban is visszaköszönek majd. Az ideológiáról általánosságban elmondható, hogy az távolról sem volt egységesnek, vagy kidolgozottnak tekinthető. Jóllehet 1932-ben Mussolini Giovanni Gentile filozófus segítségével igyekezett összefoglalni a tanokat *A fasizmus doktrínája* (*La dottrina del fascismo*) címmel, a fasizmus elvei folyamatosan változtak a külső körülmények alakulásának függvényében (Ormos, 1987: 192–193). Ormos Máriához hasonlóan a fasizmus egyik elismert olasz kutatója, Emilio Gentile is úgy véli, hogy amennyiben az ideológiát tudományos elméletként, filozófiai

---

⁴ A fasizmus kialakulásához főként az olasz társadalom általános elégedetlensége vezetett. Az 1861-ben egységesé vált Olaszországnak számos társadalmi (megosztottság) és gazdasági (szegénység) kellett megküzdenie. Ezt tovább tetézte a 19. század végén–20. század elején hatalmon lévő kormányokkal szembeni bizalmatlanság, aminek következtében az olaszok túlnyomó többsége úgy vélekedett, hogy a meglévő politikai erők nem képesek megoldani az ország problémáit. Mindehhez hozzájárult még, hogy Olaszországban az első világháborús szerepvállalás is csalódást keltett, mivel a háború súlyos embervesztéssel és anyagi áldozattal járt, és az olaszok mégsem kaptak meg minden, a londoni titkos szerződésben (1915) Olaszországnak ígért területet. Ez az egész országban hatalmas csalódást keltett, és a nacionalizmus megerősödését vonta maga után (részletesen lásd: Horváth, 2006: 6–9).

rendszerként definiáljuk, akkor a fasizmust nem annyira eszmerendszernek, mint inkább jellegzetes diskurzusnak, szellemiségnek, mentalitásnak tarthatjuk (Gentile, 2002: 77–80).

A doktrína maga is úgy fogalmaz, hogy a fasizmus nem annyira ideológia, mint inkább életérzés, amely morális felfogást és világnézetet kínál a követőinek, akik két fontos közösség, a nemzet és a haza részeként találhatják csak meg egyéni boldogságukat. A társadalom legfontosabb pillérét jelentő nemzetet az állam hozza létre, amelynek felemelkedése érdekében az egyénnek két fontos feladata van: az olasz kulturális értékek és hagyományok ápolása, valamint az aktív, az államért és a nemzetért folytatott munkával töltött élet (La dottrina del fascismo: 117–118). Mussolini ebben a szellemben kívánta megteremteni az „új olasz embert”, és úgy vélte, hogy ez az „átalakítás” az olasz nép (popolo) érdekeit szolgálja, mivel ezekkel a tulajdonságokkal felvértezve Olaszország nemzetközi tekintélyre tehet szert. Az „új olasz ember” megteremtését szolgálta az ideológia szerint a fasiszta szellemben történő ifjúságnevelés, amely az iskolán kívül az Opera Nazionale Balilla nevet viselő ifjúsági szervezet berkein belül folytatódott, a felnőttek számára pedig az Opera Nazionale Dopolavoro jött létre, amely a munka utáni szabadidő szervezett eltöltését biztosította (Ormos, 2019: 259–269). Mint minden totalitárius ideológia, a fasizmus is kiemelt figyelmet fordított az ifjúságra, amely megfelelő nevelés esetén a jövőben a rendszer pillérét jelenti majd. Ebben az iskolán túl jelentős szerepük volt a nőknek, akiknek fő feladata a gyermekek fasiszta szellemben történő nevelése volt (Ormos, 1987: 253).

Mindebből látható, hogy a fasizmus antiindividualista eszmerendszer, amely nem támogatja az egyéni célokat az állam érdekei elé helyező liberalizmust, amely, nézete szerint, nem biztosítja kellőképpen az egyéni szabadságot. A szabadság ugyanis – fogalmaz a *La dottrina del fascismo* – csupán az államban érhető el, ezért az egyén alá kell, hogy vesse magát az állam érdekeinek. A liberalizmus mellett a fasizmus elítéli a szocializmust, amely az ideológia szerint azért, hogy a társadalmi osztályok folyamatos harcát állítja középpontjába, akadályt állít a nemzeti egységtudat kialakulása elé (La dottrina del fascismo: 119). Az eszmerendszer nem hisz a modern értelemben vett demokrácia-felfogásban, amely többek között az emberek széles körének biztosítja a politikai döntéshozatalban való részvételt, ugyanis „*a demokrácia egy olyan rezsim, amelynek nincs királya, de valójában rengeteg királya van, akik kiváltságosabbak, zsarnokosabbak és kártékonyabbak, mintha egyetlen zsarnok uralkodna*” (La dottrina del fascismo: 126). Mussolini (Gentile) megfogalmazása szerint a demokráciát nem szabad pusztán a számok törvénye alapján értelmezni, azaz egy rendszer nem attól lesz

demokratikus, hogy az állampolgárok nagy számban vesznek részt a politikai döntéshozatalban, hanem attól, hogy „nem utasítja el az állam peremén lévő embereket, és ebben az értelemben a fasizmus «szervezett, centralizált, tekintélyelvű demokráciaként» határozható meg” (La dottrina del fascismo: 126–127).

A társadalomszervezésen túl szempontunkból két további kérdés, nevezetesen az egyházhoz való viszony és az antiszemitizmus problematikája érdekes. Ami a katolikus egyház és a fasizmus kapcsolatát illeti, Mussolini felismerte, hogy a hagyományosan katolikus értékrendű olaszok körében csak úgy tehet szert népszerűsége, és csak azáltal tarthatja meg hosszú távon a hatalmát, hogyha kompromisszumot köt az egyházzal. Ennek jegyében már 1922-ben tárgyalásokat kezdeményezett XI. Pius pápával és képviselőivel annak érdekében, hogy rendezzék az olasz állam és a katolikus egyház 1871-ben, az olasz királyi csapatok Rómába történő bevonulása miatt megromlott viszonyát. A hosszabb-rövidebb megszakításokkal folyó megbeszélések eredményeképp 1929. február 11-én sor került a Vatikán Városállam területét is meghatározó lateráni szerződések aláírására, amelyek részletekbe menően szabályozták ezt a viszonyt (Ormos, 2019: 232–233). A három évvel később publikált *La dottrina del fascismo* hangsúlyozta a fasizmus vallásos voltát, mondván, hogy az ideológia minden követője tudatában van annak, hogy egy felsőbb törvény függvényében létezik. A fasizmus ugyanis elsősorban gondolati síkon működő eszme, ami kiválóan összeegyeztethető a vallás tanaival (La dottrina del fascismo: 118). A zsidósághoz való viszonyt illetően kijelenthető, hogy a fasizmus alapjában véve nem tette magáévá a biológiai fajelméletet, és mint köztudott, Olaszországban az 1938-as faji törvények bevezetésére is az erőteljes német nyomás következtében került sor (Ormos, 1987: 202). Egész egyszerűen, Olaszországban a zsidóság aránya olyannyira elenyésző volt, hogy az antiszemitizmus nem merült fel releváns problémaként az olaszok körében, akik mélyen elítélték a náci fajelméletet (Ormos, 2019: 333–334).

Miután a fasiszta berendezkedés kiépült, Mussolini egyre nyíltabb egyeduralmi politikát folytatott, ami magában foglalta azt is, hogy a rendszer legfőbb döntéshozó szerve, a Fasiszta Nagytanács a gyakorlatban mindinkább háttérbe szorult, és Mussolini egy idő után össze sem hívta azt. Mivel azonban a Nagytanács rendjét és jogkörét még 1928-ban törvénybe iktatták, a tagoknak lehetőségük volt arra, hogy ülést kezdeményezzenek (Ormos, 2019: 229–230). Így volt lehetséges, hogy miután Mussolini a diktatórikus lépései, a náci Németországgal való szövetség kiépítése, és a második világháborúban elszenvedett kudarcok következtében elveszítette a fasiszta vezetők többségének a bizalmát, Dino Grandi indítványozása nyomán az 1943. július 24–25-ére virradó

éjjelen a Nagytanács mégis ülésezett. A tagok túlnyomó többsége elfogadta Grandi határozati javaslatát, amely a király jogkörének és az alkotmányosságának a visszaállítását tűzte ki célul, ami végeredményben Mussolini és a fasiszmus bukását jelentette, vagyis a rendszer végét maguk a párttagok idézték elő, azzal az indokkal, hogy a kiépített gyakorlat merőben eltért a kezdeti elvektől. Ezt követően Olaszország átmenetileg két részre, a Déli Királyságra és a névleg Mussolini által vezetett, valójában német befolyás alatt álló Olasz Szociális (Salò-i) Köztársaságra szakadt (Ormos, 2019: 415–422), amely 1945-ig állt fenn.

A Movimento Sociale Italianótól a Fratelli d'Italiáig

A második világháború vége és a Salò-i Köztársaság bukása után nagyjából egy évvel, 1946. június 2-án Olaszország lakossága népszavazással a köztársasági államforma mellett döntött. Ezt követően, 1948. január 1-én új alkotmányt vezettek be, amely – kisebb módosításokat leszámítva – mindmáig érvényben van. Az alkotmány kimondja, hogy *„tilos a feloszlatott fasiszta párt bármilyen formában történő újraszervezése”* (Olaszország alkotmánya: 85.).

Ez azonban nem befolyásolta a Salò-i Köztársaság egykori vezetői által 1946-ban alapított Movimento Sociale Italiano (MSI) egészen 1995-ig tartó működését. Az alapító tagok vallották, hogy *„természetes kapcsolat áll fenn a Szociális Köztársaság és az MSI között”* (Vespa, 2007: 31), szimbólumuknak pedig a háromszínű lángot (fiamma tricolore) választották. Noha a párt a egyértelműen szimpatizált a fasiszmissal, a jogi és az alkotmányos korlátok miatt a vezetők ügyeltek az elvek megfogalmazására, így a nyilvános program nem volt igazán fasiszta. A három alappillér, nevezetesen a nemzet, az állam és a társadalmi átalakulás fontos szerephez jutott az ideológiában, azonban a program tartalmazott olyan elemeket is, mint például a vezetők szabad megválasztása, a független bírászkodás vagy a szólásszabadság, amelyek távolról sem nevezhetők fasisztának (Gregor, 2006: 60–61).

Miután – mint említettem – az MSI alapítói az egykori fasiszták közül kerültek ki, nyilvánvalóan nosztalgiát éreztek a két világháború közötti rendszer iránt. Ugyanakkor 1946 után Olaszország politikailag, gazdaságilag és társadalmilag egyaránt jelentős átalakuláson ment keresztül, amelyhez az MSI-nek alkalmazkodnia kellett. Ezt leginkább Giorgio Almirante ismerte fel, aki 1947–1950-ig, majd 1969–1987-ig volt a párt főtitkára. Amikor másodszer állt az MSI élére, hamar világossá vált számára, hogy a párt nem tud hosszú távon fennmaradni pusztán a fasiszmus iránti nosztalgiára építve, hanem a jelenkor

kihívásaira is reflektálnia kell. Ennek megfelelően Almirante belpolitikai nyitást hirdetett, hangsúlyozva, hogy az MSI kiválóan együtt tud működni a kormánypárti erőkkal, és a mérsékelt konzervativizmust, nacionalizmust hirdette, amelynek legfőbb mutatója a történelmi faszizmus iránti büszkeség (Gregor, 2006: 62–64). A nyitás jegyében Almirante előmozdította az MSI és a Partito Democratico Italiano di Unità Monarchica (Demokratikus Monarchista Egység Párt) egyesülését, így 1972-ben létrejött a Movimento Sociale Italiano – Destra Nazionale (MSI-DN, Nemzeti Jobboldal) elnevezésű párt, amely ugyanebben az évben a választásokon a szavazatok 8,7%-át szerezte meg. Ez volt az MSI történetének legnagyobb választási sikere (Vespa, 2007: 83).

1987-ben Almirante egészségügyi okokból lemondott a párt vezetéséről – körülbelül fél évre rá elhunyt –, utódja a fiatal, ekkor 35 éves Gianfranco Fini lett. Az új főtitkár programját tekintve elődjét követte, így az „Isten, Haza, Család” szlogent követte, elítélte a kapitalizmust, a kommunizmust és a szocializmust. Az államformát tekintve az elnöki köztársaságban hitt. Mivel első külpolitikai lépése az volt, hogy az ugyanebben az évben kirobbanó palesztin felkelésre (1987–1993) reagálva elítélte Izrael politikáját és szolidaritást vállalt a palesztinokkal, a közvélemény antiszemitának könyvelte el az MSI-DN-t (Roveri, 2011: 14). A párt ez idő tájt nem sok vizet zavart Olaszország politikai életében, mivel a faszizmus iránti nosztalgia nem tudott tömegeket megmozgatni. Ezt látva Fini úgy döntött, hogy jelentősen átalakítja a párt addigi programját annak érdekében, hogy az a jövőben az olasz jobboldal fontos tényezőjévé válhasson. Az 1995. január 27-ére összehívott pártkongresszuson Fini szenvedélyes szónoklattal eltemette az Olasz Szociális Köztársaság örökségét, és – noha meggyőződése alapján véve nem változott meg – bejelentette az egy évvel korábban választási listaként már létező Alleanza Nazionale (Nemzeti Szövetség) párttá alakulását. „*A politikai jobboldal nem a faszizmus gyermeke*” – jelentette ki beszédében (Vespa, 2007: 188), utalva arra, hogy – amint azt már Almirante is vallotta – a faszizmus elemei nem ültethetők át a modern politikai gyakorlatba, ezért a párt csak úgy maradhat fenn, ha a program középpontjába a jelenkor problémáinak megoldására tett javaslatok kerülnek a fasiszta szólamok helyett.

Fini kijelentésére válaszul az egykori MSI-DN egyik tagja, Pino Rauti, aki úgy vélte, hogy az Alleanza Nazionale létrejötte a párt eredeti elveinek teljes feladásával egyenlő, megalapította a Movimento Sociale Fiamma Tricolorét (1995), azzal a céllal, hogy az MSI kezdeti ideológiáját tovább örökítse, amit a párt szlogenje „*A Hagyományban a Jövő*” (Nella Tradizione il Futuro) – is tükröz. Szervezetileg a pártot a Presidenza Nazionale (Nemzeti Elnökség) irányítja egy 25

tagú központi bizottság segítségével, amelyen belül az előbb említett szerv elnökén kívül a Segretario Nazionale (Nemzeti Titkár), a Segretario Nazionale Giovani (a Nemzeti Ifjúsági Titkár), valamint a Segretaria Nazionale Femminile (Nemzeti Női Titkár) egy négytagú irányító testületet alkotnak. Ez a szereposztás nagymértékben emlékeztet a Fasiszta Nagytanács intézményére. Ami a párt programját illeti, a Movimento Sociale Fiamma Tricolore a szuverenitást, a társadalmi felelősségvállalást és az identitást határozta meg fő célkitűzésként. A „szuverenitás” alatt a párt politikai, gazdasági és katonai szuverenitást ért, azaz elutasítja az Európai Uniót, megszüntetné a nem állami tulajdonban lévő pénzintézeteket, és a NATO-ból való kilépést szorgalmazza. Ugyancsak ehhez a ponthoz sorolja a bevándorlás megállítását, és az összes menekült, illetve az ország területén munkát nem vállaló külföldi állampolgárok azonnali kiutasítását. A „társadalmi felelősségvállalás” a program szerint a munkahelyteremtést, a munkahelyi körülmények érdekvédelmi szervezet útján történő szabályozását és a nemzeti érdekek védelmezését jelenti. Az „identitás” egyfelől az olasz nyelv, a kultúra és a történelmi hagyományok megőrzését, valamint a multikulturalizmus visszaautásítását foglalja magában, másfelől ide tartozik az olasz családok segítése, illetve az olasz gyermekek és az olasz idősök iránti fokozott törődés (A Movimento Sociale Fiamma Tricolore programja).

Közben Fini is igyekezett kidolgozni az Alleanza Nazionale programját, olyan módon, hogy a párt a közeljövőben lehetőség szerint az olasz politikai élet meghatározó tényezőjévé váljon. Ennek megfelelően igyekezett igazodni a demokratikus elvárásokhoz, azonban – feltehetően főként tagjainak politikai múltja miatt – a közvélemény az MSI utódjaként tekintett az Alleanza Nazionale-ra. Fini új pártját ezért Olaszországban és Európában egyaránt neofasiszta erőként tartották számon, annak ellenére, hogy az Alleanza Nazionale programját ugyanazok a pontok alkották, mint akármelyik konzervatív európai pártét (Gregor, 2006: 67). Fini – akinek első külpolitikai megnyilvánulása, mint fentebb említettem, a palesztinok melletti nyílt kiállás volt Izraellel szemben – külön hangsúlyozta, hogy pártja a rasszizmus és az antiszemitizmus minden formáját elítéli, csakúgy, mint az „antidemokratikus fasizmust”, és törekszik az egyéni szabadság biztosítására, valamint a demokratikus értékrend követésére (Gregor, 2006: 65–66). Ezzel Fini Mussolini rendszerének két fontos elemével, a kollektivistá szemlélettel és a „tekintélyelvű demokráciával” szakított, és annak érdekében, hogy pártja megmaradhasson a politikai palettán, több egyéb kérdésben is átértékelte a korábbi radikális nézeteit. Például 2003-as izraeli látogatása alkalmával kifejtette, hogy sok tekintetben megváltoztatta a

Mussolinival kapcsolatos álláspontját, így annak ellenére, hogy korábban voltak Izrael-ellenes megnyilvánulásai, most már mélyen elítéli az 1938-ban bevezetett faji törvényeket, és úgy véli, hogy Olaszországnak vállalnia kell a felelősséget a történelemért (Fini: Ho cambiato idea su Benito Mussolini).

Az Alleanza Nazionaleval nagyjából egy időben, 1994-ben új jobbközép párt alakult Olaszországban, amelynek alapítója, a Fininvest médiatársaság tulajdonosa, Silvio Berlusconi a Forza Italia nevet adta. Berlusconi célja az volt, hogy olyan pártot hozzon létre, amely képes a kereszténydemokrata – kommunista bipolaritáson alapuló, 1946 óta uralkodó politikai struktúrát leváltani Olaszországban. A médiához fűződő kapcsolatait kihasználva Berlusconi a tömegkommunikációs eszközökön keresztül teremtett kapcsolatot az olasz társadalommal, és ezzel a korszakban újszerű kommunikációval hamar elnyerte a tömegek szimpátiáját, és karizmatikus vezetővé vált. Erre építve tipikus populista programmal állt elő, azt sugallva az embereknek, hogy mozgalma – kezdetben Berlusconi nem nevezte pártnak a Forza Italiát – képes lesz jobbá tenni Olaszország és az olasz nép jövőjét (Tanács-Mandák–Nuber, 2017: 161–163), és mivel sikeres diskurzust alakított ki, a Forza Italia hosszú időre Olaszország legerősebb jobboldali (jobbközép) tényezőjévé vált. Egy ilyen programmal Gianfranco Fini nem versenyezhetett, ezért hamar arra kényszerült, hogy keresse a kapcsolatot Berlusconival egy jövőbeli politikai együttműködés reményében (Roveri, 2011: 49). Az Alleanza Nazionale 1996-ban csatlakozott a *Centrodestrá*hoz (Jobbközép Koalíció), majd az esetenkénti ütközésektől sem mentes közös kormányzások után 2009-ben a két párt egyesülésével létrejött a Popolo della Libertà, amely egyúttal az Alleanza Nazionale feloszlását is jelentette.

Utólag értékelve az Alleanza Nazionale alapelveit, elmondható, hogy a párt, noha érzett egyfajta nosztalgiát a fasiszmus iránt, ugyanakkor sok tekintetben el is távolodott tőle. Amint arra már utaltam, a 21. század elejére Fini programja a modern konzervativizmust képviselte, így nem maradt sok közös pontja az alapvetően antikonzervatív, antidemokratikus és totalitárius fasiszmissal (Gregor, 2006: 70). Ez tette lehetővé, hogy Fini előbb szövetkezzen a fasiszta eszmék felélesztését alapvetően ellenző Berlusconival, majd pártja feloszlását követően csatlakozzon hozzá. A létrejött „közös” párt, a Popolo della Libertà 2013-ban oszlott fel, miután a párton belüli konfliktusok miatt többen megtagadták a Berlusconival és a független, de a *Centrodestra* által támogatott Mario Monti kormányfővel (2011–2013) való együttműködést (ANSA, 2012). Így tett a Popolo della Libertà ifjúsági szervezetének egykori elnöke, Giorgia Meloni is, aki 2012-ben Fratelli d’Italia néven új pártot alapított, amely az MSI és az Alleanza

Nazionale utódpártjának vallotta magát, és amelyet ezért sok helyütt neofasiszta pártként tartanak számon. Ennek megítéléséhez szükséges megvizsgálni a Fratelli d'Italia programját.

A Fratelli d'Italia programja

Mivel a Fratelli d'Italia viszonylag új párt, nem állnak rendelkezésre szakirodalmi források róla, viszont a 2018-as olaszországi választásokra a párt tizenöt pontos, az olaszokat leginkább foglalkoztató kérdések mindegyikére kiterjedő programmal készült, amely jelenleg is él. Ennek vizsgálata előtt érdemes megemlíteni, hogy a párt 2014-ben a fiamma tricolorét, az MSI egykori jelképét választotta saját szimbólumául, nevét pedig Fratelli d'Italia – Alleanza Nazionale-ra változtatta, ezzel is kifejezve a folytonosságot (Il Corriere della Sera). A párt aktív szereplője az olasz politikai életnek, támogatottsága országos kb. 3–5% körül mozog. A 2018-as választásokon a *Centrodestra*hoz csatlakozott a Forza Italia, a Lega és a Noi con l'Italia – UDC mellett. Ahogy fentebb láthattuk, a párt támogatása az utóbbi két évben emelkedett. A Corriere della Sera Giorgia Melonival készített interjújából kiderül, hogy a párt vezetője igencsak elégedett volt a 2020-as regionális választásokon elért eredménnyel, és örömét fejezte ki afelett is, hogy általában véve is megerősödött a jobboldal (Centrodestra), amely Olaszország 20 régiójából 15-ben nyert (Az Il Corriere della Sera interjúja Giorgia Melonival).

A Fratelli d'Italia szlogenje – „*A szavazat, amely egyesíti Olaszországot*” (Il voto che unisce l'Italia) – önmagában is sejteti, hogy a párt Olaszország és az olasz nemzet egységét támogatja. Ennek fennmaradását a kisgyermekes családok kiemelt segítése garantálja, amely a gyermekek hatéves koráig folyósítandó, havi 400 eurós támogatási javaslaton túl olyan gyakorlati intézkedéseket tanácsol, mint például az óvodák nyitvatartásának összehangolása a munkahelyek átlagos időbeosztásával annak érdekében, hogy a nők számára könnyebbé váljon a család és a munka összeegyeztetése, és nagyobb kedvvel vállaljanak gyermeket. Az olasz nemzet érdekeinek védelmét a családot támogató intézkedéseken túl az ország szuverenitásának biztosítása garantálja, amely egyfelől úgy érhető el, hogy az olasz kormány minimalizálja az Európai Unió beleszólását a belügyekbe, másfelől pedig úgy segíthető elő, hogy a politikai vezetők mérséklék az országba történő bevándorlást. Harmadrészt az olasz üzemek, vállalatok, márkák védelme is kiemelten fontos (A Fratelli d'Italia programja).

A Fratelli d'Italia szerint szoros összefüggés van a bevándorlás és a terrorveszély növekedése között, amelynek megelőzése érdekében a fegyveres testületek – a hadsereg és a rendőrség – megerősítésére és a terrorcselekményekért járó büntetés törvényi szigorítására, valamint a terrorakciót elkövető külföldi állampolgárok azonnali kiutasítására van szükség. A párt nem csupán a külföldi állampolgárságú személyek által elkövetett bűncselekmények ellen kíván fellépni, hanem a maffia és a korrupció ellen is. A Fratelli d'Italia továbbá kiemelten kezeli az illegális bevándorlás kérdését, amelynek mérséklésére a határok és a kikötők fokozott ellenőrzését, az azonnali hazatelepítést és az olasz partok mentén állomásozó menekülthajók visszafordítását javasolja, amit az észak-afrikai országokkal kötött szerződések könnyítenének meg. A párt ellenben kész fogadni azokat a nőket és gyermekeket, akikről hitelt érdemlően bebizonyosodik, hogy valóban háború sújtotta övezetből, menedékjogi kérelemmel érkeztek Olaszországba, és nem ellenzi azoknak a külföldi állampolgároknak a letelepedését sem, akik hajlandók beintegrálódni az olasz társadalomba. Ez utóbbiról a Fratelli d'Italia a kérelmet benyújtó állampolgárok nemzeti hovatartozása alapján döntene. A többi olasz jobboldali párthoz hasonlóan Giorgia Meloni pártja is iszlámellenes, és hangsúlyozza, hogy az olasz nép érdekeivel ellentétes az iszlám terjeszkedés és a hozzá kapcsolódó szimbólumok használata, amely azon túl, hogy veszélyezteti a keresztény identitást – amelynek megőrzése ugyancsak kiemelt célkitűzésként szerepel a programban –, növeli a terrorveszélyt is (A Fratelli d'Italia programja).

Ami a gazdaságpolitikát illeti, a Fratelli d'Italia mindenekelőtt az olasz ipari és mezőgazdasági cikkek, a *made in Italy* termékek védelmét hangsúlyozza, és fontosnak tartja az elmaradottabb déli régiók felzárkóztatását, amelyet beruházásokkal, fejlesztésekkel kíván megvalósítani. A párt emellett az adók általános csökkentését is prioritásként kezeli, a bankszektorban pedig a Banca d'Italia térnyerését segítené elő a magán- és külföldi érdekeltségű bankokkal szemben. A szociális intézkedéseket illetően a Fratelli d'Italia a legfontosabb célok között a munkanélküliség csökkentését, amelynek érdekében az olasz – főként kézműves – termékeket készítő és forgalmazó, újonnan alapított cégeket adókedvezményben részesítené, és a meglévő kiskereskedelmi telepeket is hasonló kedvezményeket biztosítana annak érdekében, hogy azok bővítésre, új munkahelyek teremtésére vállalkozzanak. A programban ugyancsak kiemelt pontként szerepel a szegénység mérséklése, a nyugdíjak emelése, az egészségügyi ellátáshoz való jog általánossá tétele, és olyan egyéb szociális intézkedések, amelyek hozzájárulhatnak az életszínvonal emeléséhez az országban. Az egészségügyi helyzetre vonatkozó programpont külön megemlíti, hogy a

testnevelést és a sportot alkotmányos szinten kellene kötelezővé tenni annak érdekében, hogy az állampolgárok minél tovább megőrizhessék a fizikai és a mentális egészségüket (A Fratelli d'Italia programja).

A Fratelli d'Italia programjában az ifjúság nevelése is helyet kapott, mivel – ahogyan a vonatkozó pont fogalmaz – a fiatalok határozzák meg az ország további sorsának alakulását. A párt fontosnak tartja a nemzeti szellemben történő nevelést, és azt, hogy az olasz diákok minden tekintetben színvonalas oktatásban részesülhessenek. Ennek elősegítése érdekében a Fratelli d'Italia átalakítaná a felsőoktatást olyan módon, hogy a jelenlegi Bologna-rendszer helyett az olasz egyetemeken négyéves ciklusokban történjen az oktatás, a felvételi teszt helyett pedig inkább az alapján mérjék fel a hallgatók képességeit, hogy az első évet milyen eredménnyel sikerül abszolválniuk. A legtehetségesebbek számára a párt az egyetemi tanulmányok teljes finanszírozását vezetné be. Ami az oktatói munka segítségét illeti, a program a digitális technológiához kapcsolódó képzések szervezését és anyagi forrás biztosítását ígéri, továbbá hangsúlyt fektet arra, hogy az oktatókat több tisztelet illetné meg, és jogaik védelmét is biztosítani szükséges. A felsőoktatás reformján túl a párt gyakorlati lépést javasol a fiatalok felelős állampolgárrá válásának előmozdítására is, nevezetesen kötelező elsősegély-, polgárőr- és tűzoltótanfolyam elvégzését írná elő számukra. Az ifjúságvédelmi intézkedések közül a program az alkohol- és drogpreevenciót említi (A Fratelli d'Italia programja).

A Fratelli d'Italia programjában a kulturális örökségvédelem is az elsődleges célkitűzések között szerepel, ami nemcsak Olaszország műemlékeinek, műgyűjteményeinek, egyéb kulturális emlékeinek és régészeti leleteinek fokozott védelmét jelenti, hanem az ország környezeti értékeinek óvását is. A párt támogatja a turizmust és azt, hogy az olasz műkincseket úgynevezett „hosszú távú bérbe adás” keretében, szerződéses formában a külföldi múzeumok látogatóival is megismertessék. A környezet védelme érdekében a párt a környezettudatosságot, a szelektív hulladékgyűjtést, a megújuló energiák hasznosításának fejlesztését, valamint a nemzeti parkok, a tengerpartok, az erdők és a vidéki kultúra megőrzését emeli ki programjában (A Fratelli d'Italia programja).

A programot a kormányzat átalakítására vonatkozó javaslatok zárják. A párt az államfő (köztársasági elnök) és a kormányfő (miniszterelnök) közvetlenül történő megválasztását, a helyi autonómia és a polgármesteri jogkör erősítését, a tökéletes

kétkamarás rendszert és a képviselők számának csökkentését szorgalmazza (A Fratelli d'Italia programja).

Mennyiben tükrözik ezek a pontok a fasiszta hagyományokat? Elmondható, hogy az olasz nemzeti érdekek védelme, az ország szuverenitásának megőrzése, a családsegítő politika, a gazdaságban az olasz termékek privilégiuma, a jobb életszínvonalat előmozdító szociális intézkedések, a nemzeti szellemben történő nevelés, a hagyományok ápolása és a kulturális értékek megőrzése, valamint bizonyos idegen csoportok ellenségnek tekintése – amelyek a Fratelli d'Italia programjában megjelennek – Mussolini elképzeléseiben is helyet kaptak. Ezek a pontok azonban a legtöbb európai konzervatív párt céljai között megtalálhatók, ami felveti azt a kérdést, hogy a Fratelli d'Italia sorolható-e a konzervatív irányzathoz. Emellett szól, hogy a párt programjában nyomát sem találjuk totalitárius, vagy antiindividualista elemeknek, amelyek a fasizmusban alappillért jelentettek. Helyet kapnak a programban ugyanakkor olyan tényezők, amelyek számos másik európai jobboldali párt elvei között is szerepelnek, mint például az euroszkepticizmus, a bevándorlás-ellenesség, az állami szuverenitás megőrzésére irányuló törekvések, a kulturális értékek megőrzésének fontossága, a nemzeti szellemben történő nevelés, valamint a születésszám növelését célzó intézkedések. E programpontok megjelenését követően a Partito Democratico (PD) tagjai a neofasiszta jelzővel illették a Fratelli d'Italiát, amire Giorgia Meloni így reagált: „*A fasizmus visszatérése fényévnyi távolságra van az emberek problémáitól. A baloldal ügyesen húzta elő azt a választási kampány során, mivel arról nem beszélhet, hogy miként kormányzott az elmúlt években. Nem mondhatja, hogy abehyett, hogy Olaszország déli részével, az olaszok és a szegények munkalehetőségeivel törődne, inkább a világ déli felével, a külföldi multikkal és a bankokkal foglalkozott. Ezért kénytelen előhúzni betven évvel ezelőtti dolgokat.*” (Fascismo, Meloni). Ennek kapcsán megfontolásra érdemes Emilio Gentile felvetése, amelyet a fasizmus történetét és mai megítélését, értelmezését bemutató könyvében – *Fascismo. Storia e interpretazioni* (Fasizmus. Történet és értelmezések) – fogalmaz meg. Ebben arra hívja fel a figyelmet, hogy a „fasiszta” kifejezést a tudomány meglehetősen önkényességgel használja, olyanokat is ezzel a jelzővel illetve, akik saját magukat elhatárolják az ideológiától (Gentile, 2002: 59). A Fratelli d'Italiát vezető Giorgia Meloni esetében még a *L'Espresso* bevezetőben idézett írása is elismeri, hogy Meloni elhatárolódik a fasizmustól, a figyelemfelkeltő címet viselő cikk csupán arra kívánt rámutatni, hogy a párt tagjai között vannak olyanok, akik szimpatizálnak a fasizmussal. Viszont a Fratelli d'Italiát, mint politikai tényezőt ez az írás sem nevezi neofasisztának (Quanti nostalgici del Duce), ami érv lehet emellett, hogy a Fratelli d'Italiát tekinthetjük alapvetően konzervatív

pártnak, amelynek létezik egy radikális, a fasiszmus iránt nosztalgiát érző szárnya is.

Összegzés

Összegzésképp elmondható, hogy a Benito Mussolini által kiépített fasiszta rendszer, amely több mint két évtizeden át (1922–1943) meghatározta Olaszország politikai berendezkedését, kétségtelenül hatással van az olasz politikai kultúrára. Ennek legékezebb bizonyítéka, hogy alig egy évvel a Salò-i Köztársaság bukása után, 1946-ban már meg is szerveződött az első, önmagát neofasisztának nevező párt, a Movimento Sociale Italiano (MSI). Mivel az olasz alkotmány tiltja a fasiszta csoportok szerveződését, az MSI – bár tagjai a fasiszták követőjének vallották magukat – nem hirdethetett nyilvánosan fasiszta programot. Amellett, hogy a rendszer sem engedte kibontakozni, a párt nem rendelkezett jelentős társadalmi bázissal sem, így a fennmaradás érdekében többször kénytelen volt mérsékeltebb elveket megfogalmazni, mindinkább eltávolodva a fasiszta ideológiától. Az MSI utódja – a tagok személyét tekintve – az Alleanza Nazionale lett, amely inkább konzervatív, mint neofasiszta pártnak volt tekinthető. Hasonló a helyzet a Fratelli d'Italiával, amelynek számos tagja az egykori Alleanza Nazionale berkeiből került az új pártba. Ideológiáját, programját tekintve leginkább a Movimento Sociale Fiamma Tricolore tekinthető neofasiszta pártnak, amely támogatottság szempontjából jelentéktelen tényezőnek számít Olaszországban. Jelen tanulmány betekintést nyújt a neofasizmus kérdéskörébe, amelyet a jövőben részletesebben is vizsgálni fogok.

Irodalomjegyzék

A Corriere della Sera interjúja Giorgia Melonival: [Il Corriere della Sera - interjú](#), utolsó hozzáférés: 2020. november 8.

A Fratelli d'Italia programja: [A Fratelli d'Italia hivatalos honlapja](#), utolsó hozzáférés: 2020. november 13.

A Movimento Sociale Fiamma Tricolore programja: [A Movimento Sociale Fiamma Tricolore hivatalos honlapja](#), utolsó hozzáférés: 2020. november 10.

ANSA (2012): *Meloni: „Nè con Monti, nè con Berlusconi.* [ANSA](#), utolsó hozzáférés: 2020. július 6.

De Felice, Renzo (1966): *Mussolini il fascista. Vol. 1. La conquista del potere, 1921–1925.* Einaudi Editore, Torino.

- Elezioni regionali, cresce solo Fratelli d'Italia*: [Libero Quotidiano](#), utolsó hozzáférés: 2020. november 8.
- Fascismo, Meloni: "Fascismo: sinistra lo usa perché..."*, utolsó hozzáférés: 2020. november 8.
- Fini: „Ho cambiato idea su Benito Mussolini: La Repubblica*, utolsó hozzáférés: 2020. november 12.
- Fratelli d'Italia hivatalos: [Fratelli d'Italia hivatalos](#), utolsó hozzáférés: 2020. november 13.
- Gentile, Emilio (2002): *Fascismo. Storia e interpretazioni*. Laterza, Bari.
- Gregor, A. James (2006): *The Search for Neofascism – The Use and Abuse of Social Science*. Cambridge University Press.
- Horváth Jenő (2006): [Olaszország Kelet-Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig](#), *Grotius e-könyvtár*, utolsó letöltés: 2020. november 6.
- Il Corriere della Sera: *La fiamma, dal disegno di Almirante al nuovo logo di Fratelli d'Italia*. [II Corriere della Sera](#), utolsó hozzáférés: 2020. november 10.
- Olaszország alkotmánya: [Costituzione della Repubblica Italiana](#). *Senato della Repubblica*, utolsó hozzáférés: 2020. november 6.
- Ormos Mária (1987): *Nácizmus – fasizmus*. Kossuth, Budapest.
- Ormos Mária (2019): *Mussolini*. Kossuth, Budapest.
- Quanti nostalgici del Duce*: [L'Espresso](#), utolsó letöltés: 2020. november 8.
- Roveri, Alessandro (2011): *Gianfranco Fini: una storia politica. Dal Movimento Sociale Italiano al Futuro della Libertà*. Libreria Universitaria, Padova.
- Tanács-Mandák, Fanni – Nuber István (2017): *Az olasz képviseleti demokrácia*. Dialóg Campus, Budapest.
- Vespa, Bruno (2007): *Storia d'Italia da Mussolini a Berlusconi*. Milano, Mondadori.

Abstract

Neofascism in Italy? From Fascism to Fratelli d'Italia

The paper examines how the ideological elements of Fascism – which determined the Italian political system for a long period in the first half of the 20th century (1922–1943) – are conserved currently in Italy. With the foundation of Movimento Sociale Italiano (MSI) in 1946, the neofascist movements appeared soon after the proclamation of the First Italian Republic. In the 1990s more party successors were founded, among which the most significant one was the Alleanza Nazionale founded by Gianfranco Fini (1995), that, in 2009, fused with Forza Italia led by Silvio Berlusconi under the name Popolo della Libertà. After the party's dissolution, the currently quite active Fratelli d'Italia – Alleanza Nazionale was found with the presidency of Giorgia Meloni. The paper gives a brief summary of the main principles of the mentioned parties, than it tries to answer the question whether Fratelli d'Italia can be considered as a neofascist party according to its programme.

Keywords: *Neofascism, ideology of Fascism, Italian domestic affairs, Italian parties*